

Identitásstruktúra a múlt rekonstruálásában

Schein Gábor: Svéd. Kalligram, Budapest, 2015

Schein Gábor legújabb regényének címe egy egyén nemzeti hovatartozásának megjelölése, identitásának komponense. Egy magyar zsidó család hagyományozódása folytonosságából kiszakított, majd önvédelmi mechanizmusa működésbe lépésével ezen emlékeiről teljes mértékben megfelelő egyén hogyan definiálhatja magát egy új közösségen belül, vér szerinti és kulturális örökség nélkül, életének egy darabja hiányában? Milyen mértékben determinálja a létét a számára ismeretlen születési hely és idő? Hogyan jelenik meg a regényhagyomány apakultúrája a nevelőapanevelt fiú viszonyában? A regény az emigrációra és az adoptálásra mint két, az életben bekövetkezett szakadásra és a belőlük következő hiányra épül, Scheinre jellemző motívumokkal, miliővel: az emlékezés formái, családtörténet, közösségen belüli identifikáció, személyes és kulturális múlt és a jelen egymásmellettsége, zsidó tradíció, Kádár-korszak, hallgatás...

A regény elején megadott térjelölésekből megkapjuk a nemzeti identitáscsere térbeli megvalósulását: Stockholmból telefonál Grönwald úr Budapestre. Rövidesen kiderül, hogy ő a svéd nevelőapa, akit Schein rögtön az első mondatban halálra ítél, a nevelt fiú pedig Ervin, aki, még ha az első száz oldal eseményeiben személyesen nem is szerepel, a cselekmény fókuszában áll, múltja nevelőapja kutatásának a tárgyát képezi. Származásának és születésének bizonyosságát csupán (feltehetően hibás) hivatalos iratok őrzik: okmányai szerint 1957-ben született Budapesten, 1960-ban viszont már Stockholmban járt iskolába. Gyerekként egy ausztriai menekülttáborból egy tehetős, de boldogtalan svéd házaspár fogadta örökbe, házaseletük úrének a betöltésére. Ennyi információval vezeti be Schein az olvasót a *Svéd* regényvilágába, egy csomó *miért* és *miként* kérdés megválaszolását előrevetítve. A múltba folyton visszanyúló időkezelés segít a hiányzó részek betöltésében: hol a mindentudó narrátor mesél a szereplők múltjáról,

hol ők a saját maguk által felidézett emlékeiket osztják meg az olvasóval, a Bíró doktornő által olvasott Stiller Anna-vallomás pedig egy valóban létező dokumentum. A rejtélyek és a nyomozás által meghatározott dramaturgia adta krimiszerű, az egymást követő, ám időbeli linearitást nélkülöző fejezetekből álló történetre épül a regényszerkezet.

A regény egyik motívuma az apa mint a családfő archetípusa. Az ő feladata a kiválasztás: a megmentett (megvásárolt) gyerekek eleget kellett tennie a svéd identitás sztereotipikus komponenseinek, amely ez esetben a szőke hajra korlátozódott, így Ervin magyarságát akaratlanul a svédiségre cserélte. Ő a kiválasztottságát inkább a svéd kompetenciájának köszönheti, semmint Grönwald úr diktatorikus jellemének, nem úgy, mint a harmadik főszereplő, Bíró doktornő, akit a véletlen sodort a svéd család történetébe, és a halálán levő Grönwald úr fontos feladattal bízta meg.

Bíró doktornő vívódásainak középpontjában a normalitás és az örület határainak megkérdőjelezése áll. A magánéleti problémák, a pszichiátriába vetett hitét megingató Stiller Anna kaotikus önfeljelentésének olvasása, munkahelye (egy elmeógyógyintézet) bezárásának körülményei és a betegek iránt érzett empátiája némi 21. századi 6-os számú kórtermi hangulatot kölcsönöz a történetnek.

„...a korrajzok sokszor a személyesség, a politika és a pszichiátria találkozásait dokumentálják, és ezek a találkozások majdnem mindig szerencsétlenek” (90). Társadalmi, történelmi és politikai kontextus (egyikből sincs hiány) a regény cselekményének múltjában, az 1956-os forradalom és az akkori rezsim, a jelenében pedig a 2006-os események, többek között a zavargások. Az előbbinek a megpróbáltatásait leginkább az önmeghatározás válságával küzdő Stiller Anna éli meg, és részletesen ír erről, az utóbbinak a könnygázát pedig Grönwald úr idegenként, az okokról mit sem sejtve szenvedni végig, így kap igazán objektív bemutatást e magyar szempontból jelentős esemény. Egy temetőben játszódó jelenetben a sírfeliratokról elmélkedik, mint maguk mögött élettörténeteket hagyó jelekről, az itt megjelenő temető–könyvtár–katalógus–sírfelirat fogalmak izotópiájának szimbolikus jelentésének felfejtése a regény filozófiájának az alapja. A karakterek tabula rasaként kezdik meg a regénybeli életüket, minden esetben előbb egy személy pusztá létezéséről kapunk tárgyilagos közlést, csupán egy névről, majd a retrospektív elbeszéléssel egzisztenciájuk mellé identitással ruházza őket fel az író, az additív jellegű narrációval, újabb történetek hozzáadásával személyük mindinkább explicitté válik. Az Ervin által fordított szöveg magának a regénynek a kivonata: az élet színpaddá metaforizálása, egy-egy személy külső szemlélete és megítélése, történések és tulajdonságok hozzárendelésével, tehát az identitás formába öntése.

A nemzeti hovatartozás kérdése az identitás konstrukciójában a történet haladtával súlyát veszti, az olvasó nem is érzékeli, hogy a svéd hősök és a doktornő folyamatos kommunikációja valójában nem magyar nyelven folyik. A nemzeti különbség érzete Budapest városának svéd és magyar elmentés befogadására szűkül mint idegenségérzet és az otthon érzete.

Az emlékezés jelentősége és formái, a valóban átélt események és a fikatív történetek identitáskonstruáló szerepe végig hangsúlyos: „...ha azt kérdezik, kik vagyunk, történeteket kezdünk mesélni. Az idő önmagában nem létezik számunkra, elbeszélésekké kell változtatnunk, hogy megalkossuk benne magunkat. Úgy látszik, soha nem vagyunk készen. Ehhez pedig emlékekre és képzeletre van szükség. Képzeldünk, emlékezünk” (167). Grönewald úr különböző tárgyakkól álló gyűjteményével konzerválja a (valós és kitalált) történeteit, a madeleine sütemény helyett Bíró doktornőt egy kifli repíti vissza gyermekkorába, Ervin emlékeiben fontos objektum gyermekkori játékterepe, a család tölgyfa asztala, mint Orson Welles rózsabimbója a maga misztikumával. De a *Svéd* mementói variabilitásukkal, visszafogott hangsúlyozásukkal túllépnek azon, hogy az emlékezés művészi klasszikusaira vonatkoztatható allúziók legyenek (például a svéd család saját történelemmel rendelkező asztala mint gyakran visszatérő motívum). A tárgyak nem eszközként vannak jelen, beleolvadnak a történelemekbe, és meghatározzák azokat.

Külön fejezetet kap a regényben Ervin kizárólag volt feleségéhez írt vallomásos, tényfeltáró, magyarázkodó levele. Ez a regény szempontjából a legizgalmasabb rész, ugyanis rengeteg adatot közöl, Ervin teljes mértékben kibontakozik. Impozáns írói megoldás: a főszereplő intim tartalmakkal ellátott önéletrajzát olvashatjuk a karakter saját közlésében, az apa lábjegyzetekben írt, többnyire a rá jellemző tárgyilagos kommentárjaival, olykor morálisan megkérdőjelezhető, gúnyos megjegyzéseket fűz kiábrándult fia kissé félresikeredett, filozofikusnak szánt életbölcséseleihez. Ervin levelében újraélt gyermekkori szorongásait, idegenségérzetét, egy introvertált gyerek kálváriájának iskolapéldáját adja elő. Majd áttér a felnőttkorára, többnyire házassága félresiklásának okát boncolgatja.

„Milyen boldog lehet az apa, aki örül, mikor a fiára néz” (163) – írja az apa a fia önsanyargató soraira reagálva, kissé indulatosan, csapdába esve a „*mi lett volna, ha*” kérdés banalitásába. Ilyen kijelentések mellett érthetetlen az apa érzelmi motivációja Ervin anyja történetének felkutatására. Az apa és fia konfliktusos viszonya, az apa halála, a fiú az apa halálos ágyánál képsorok Schein *Lázár!* kisregényéhez hasonlóan a *Svéd*-ben is kulcsszerepet kapnak. A cselekmény nem tartalmaz közvetlen kommunikációt, sem találkozást Grönewald úr és Ervin között, a megjelenített idősíkok

jelenében mindig elkerülik egymást. Leginkább a felszíni érzelmentesség jellemzi kapcsolatukat: az apa eltárgyasult világtapasztalása („Márpedig nekem tárgyakra van szükségem, hogy elképzeljek bármit, hogy emlékezzek” [167]), kötelességtudatból végzett, tekintélyelvű nevelése vetekszik nevelt fiának állandó egy család és egy nemzet befogadása ellenére is jelen levő érzelmi hiányérzetével, zárkózott jelleméből adódó egzisztenciális problémáival. Konfliktusos, érzéketlen viszonyuk paradoxona, hogy jól ismerik egymás gondolatait, szavak nélkül megértik a másikat, előre tudják egymás jövőbeli lépéseit, létezik valamilyen sajátos érzelmi kapocs a viszonyukban („Szeretet – miféle szó ez?” [150]).

Ervin foglalkozásai is szinte sorsszerűen kapcsolódnak a személyéhez: egykor levéltáros, most fordító. A levéltárat Grönewald úr a levélhez fűzött megjegyzéseiben megmagyarázza (múltban élés). A fordítói tevékenység a személye nemzetiségének (általunk ismert, Ervin számára latens) kettősségéhez tartozik: egy másik nyelven írt alkotás mint emlék dekonstrukciója és rekonstruálása. A fordítói tevékenység velejárói is részletes leírást kapnak, ahogy az eredetiség kérdése (létezésének tagadása) is.

Talán a túl gyors befejezés kifogásolható, így sok a megválaszolatlan kérdés, a (még életben maradt) karakterek jövőjéről és múltjuk számos hiányzó darabkájáról nem tudunk meg semmit. Grönewald úr már a korábbiakban tárgyalt lábjegyzeteiben arról is beszámol, hogy nevelt fiuknak azért nincs gyermekkori emléke, mert feleségével nem találták ki, így Ervinre hárul a feladat, hogy autobiografikus emlékezetéből, az apjától indirekt módon kapott dokumentumokból és a saját, jól működő fantáziájából rekonstruálja magának egy gyermekkort.